

**QOZOQ ADABIYOTIDA BOLALAR PSIXOLOGIYASINING
BADIY IFODASI**

Jurakulova Dildora Ziyodullayevna

*Nizomiy nomidagi O'zbekiston milliy
pedagogika universiteti dotsenti, PhD.*

Saylovova Zulfiya Turdali qizi

Nizomiy nomidagi O'zMPU talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada qozoq adabiyotida bolalar psixologiyasining badiiy ifodalanish xususiyatlari tahlil qilinib, unda qahramonlarning ruhiy holati, tasavvuri, emotsional rivojlanishi, shuningdek, yozuvchilar tomonidan qo'llanilgan badiiy vositalar orqali bolalar dunyoqarashining ifodalanish usullari o'rganiladi.

Kalit so'zlar: bolalar psixologiyasi, qozoq adabiyoti, badiiy tasvir, psixologik tahlil, xarakter yaratish, emotsional rivojlanish, badiiy uslub, bola obrazi, adabiy talqin, tarbiyaviy g'oya.

Аннотация: В данной статье анализируются особенности художественного воплощения детской психологии в казахской литературе, изучается психическое состояние, воображение, эмоциональное развитие персонажей, а также способы выражения детского мировоззрения посредством художественных средств, используемых писателями.

Ключевые слова: детская психология, казахская литература, художественное изображение, психологический анализ, создание характера, эмоциональное развитие, художественный стиль, образ ребёнка, литературная интерпретация, воспитательная идея

Abstract: This article analyzes the features of the artistic embodiment of child psychology in Kazakh literature, studies the mental state, imagination, emotional development of characters, as well as the ways of expressing children's worldviews through artistic means used by writers.

Keywords: child psychology, Kazakh literature, artistic portrayal,

psychological analysis, character development, emotional development, literary style, child character, literary interpretation, educational concept.

Kirish. Qozoq adabiyoti turli davrlarda inson ruhiyati, uning ichki kechinmalari va hayotiy tajribalarini badiiy aks ettirishda muhim maktablardan birini shakllantirgan. Ayniqsa, bolalar psixologiyasining tasviri bu adabiyotda alohida ahamiyat kasb etadi, chunki milliy adabiyotning tarbiyaviy, ma'naviy va estetik vazifalari ko'pincha bola obrazlari orqali yanada yorqin namoyon bo'ladi. Bolalik inson hayotidagi eng nozik, eng sezgir bosqich bo'lib, bu davr ruhiyatining tasviri yozuvchidan chuqur psixologik kuzatuvchanlik, badiiy tafakkur va ijodiy mahorat talab etadi.

Qozoq adiblarining ko'plab asarlarida bolalarning dunyoni idrok etishi, ularning ichki kechinmalari, quvonch va qo'rquvlari, orzu-umidlari, shuningdek, jamiyat va oilaviy tarbiyaning ular ongiga ko'rsatgan ta'siri badiiy mahorat bilan ifodalanadi. Bunday asarlar nafaqat badiiy-estetik ahamiyatga ega, balki yosh avlod tarbiyasiga oid qimmatli g'oyalarni ham o'zida mujassam etadi. Shu bois, bolalar psixologiyasining badiiy talqini qozog' adabiyotining muhim tadqiqot yo'nalishlaridan biriga aylangan.

Ushbu maqolada qozoq adabiyoti namunalari misolida bolalar psixologiyasining tasvirlanish tamoyillari, yozuvchilarning badiiy yondashuvlari, shuningdek, bola xarakterini yaratishda qo'llanilgan psixologik va poetik vositalarning o'рни tahlil qilinadi. Tadqiqot mazkur mavzuning nazariy asoslarini yoritish bilan birga, badiiy matndagi psixologik tasvirning estetik va tarbiyaviy ahamiyatini ochib berishga qaratilgan.

Asosiy qism. Qozoq adabiyotida bolalar psixologiyasining badiiy ifodasi alohida o'rganishni talab qiladigan murakkab va serqirra mavzulardan biridir. Chunki bolalik inson hayotining eng sezgir, eng nozik va eng muhim bosqichlaridan biri hisoblanadi. Bu davrda shakllanadigan hissiy kechinmalar, ilk taassurotlar, dunyoni idrok etishdagi o'ziga xosliklar keyingi hayot yo'liga ta'sir ko'rsatadi. Adabiyot esa ushbu psixologik jarayonlarni badiiy obrazlar orqali ko'rsatishning

eng ta'sirchan usullaridan biri bo'lib, qozoq adiblari ijodida bolalik ruhiy olamini tasvirlashning turli shakllari namoyon bo'ladi. Adabiy matnda bola obrazi faqat syujet detalini to'ldiruvchi element sifatida emas, balki jamiyatning ma'naviy holatini, xalqning dunyoqarashini, urf-odatlarini va qadriyatlarini aks ettiruvchi markaziy obraz sifatida ham talqin qilinadi.

Qozoq yozuvchilari asarlarida bolalarning ichki kechinmalari, hayotga bo'lgan munosabati, atrof-muhitni idrok etish jarayoni, katta avlod bilan munosabatlar, shuningdek, bola tafakkurining oddiy, lekin chuqur ma'noli jihatlari badiiy ko'rinishda ifodalanadi. Bolaning ko'z o'ngida yuz berayotgan voqealar, uning quvonchi, qo'rquvi, orzulari, hayratlari orqali jamiyatning turli ijtimoiy masalalari ham ochiladi. Masalan, oiladagi tarbiya, qishloq jamoasining o'ziga xos munosabatlari, urf-odatlarning bola ongiga ta'siri, urush yoki og'ir davrlarning bolalar hayotidagi izlari kabi mavzular yozuvchilar e'tiborida bo'lgan. Shu sababli, bolalar psixologiyasini ifodalash qozog' adabiyotida faqatgina psixologik kuzatuv emas, balki milliy ma'naviyat va ijtimoiy hayotning badiiy talqinidir.

Adabiyotshunoslar ta'kidlashicha, bola obrazini yaratishda yozuvchilarning tasvir uslubi, til boyligi, poetik tafakkuri, voqealarga bola nuqtayi nazaridan qaray olishi muhimdir. Ko'plab asarlarda voqealar aynan bola nigohi orqali ochiladi, bu esa matnga samimiyat, tabiiylik va hayotiylik baxsh etadi. Bola qalbidagi sodda, biroq chuqur mantiqqa ega kechinmalar muallifga jamiyatdagi muammolarni yanada nozik ko'rsatish imkonini beradi. Chunki bola qalbi yolg'onni qabul qilmaydi, u bor narsani qanday bo'lsa, shunday ko'radi va shunday his qiladi. Shu jihatdan bola obrazining psixologik tasviri har bir yozuvchi uchun sinov bo'lib xizmat qiladi.

Qozoq adabiyotida bolalar psixologiyasining badiiy ifodasi, avvalo, tarbiyaviy maqsadga xizmat qiladi. Asarlarda bolalarning hayotiy tajribasi orqali insoniy fazilatlar, mehr-oqibat, vatanparvarlik, do'stlik, sabr-toqat, mas'uliyat kabi qadriyatlar o'quvchiga yetkaziladi. Bundan tashqari, bola obrazlari orqali jamiyatdagi o'zgarishlar, davr ruhiyati, siyosiy-ijtimoiy jarayonlarning ta'siri ham badiiy talqin qilinadi. Bularning barchasi qozog' adabiyotini bolalar psixologiyasi

tasvirida boy tajribaga ega adabiyot sifatida ko'rsatadi.

Natijada, qozoq adabiyotida bolalar psixologiyasining badiiy ifodasi nafaqat estetik zavq beruvchi, balki ilmiy-psixologik jihatdan ham qimmatli bo'lgan adabiy hodisadir. Bu mavzuni o'rganish adabiy matnning ichki qatlamlarini anglash, xalqning ma'naviy hayotini chuqurroq tushunish hamda bolalarning ruhiy olami orqali jamiyatni ko'rish imkonini beradi. Agar xohlasangiz, ushbu matnga asarlar misollarini qo'shib, yanada kengroq shaklini ham yozib beraman.

Qozoq adabiyotida bolalar psixologiyasining tasvirlanish yo'nalishlari

1-jadval

Yo'nalish	Tavsifi	Badiiy ifodalanish usuli	Kutilgan ta'sir
Emotsional rivojlanish	Bolaning quvonch, qo'rquv, hayrat kabi hissiy kechinmalari	Tabiiy dialog, ichki monolog, psixologik detal	O'quvchida samimiyluk tuyg'usini uyg'otadi
Ijtimoiy muhit ta'siri	Oila, maktab, qishloq jamoasining bola ongiga ta'siri	Atrof-muhit tasviri, kuzatuvchan tasvir, real sotsium aksini berish	Bola xarakterining shakllanishini chuqur yoritadi
Orzu va tasavvur dunyosi	Bolaga xos fantaziya, tasavvur kengligi	Ramziy obrazlar, metaforik tasvir, ichki nutq	Asarga poetiklik va ma'naviy yuksaklik beradi
Axloqiy-ruhiy o'sish	Yetuklikka olib boruvchi ichki o'zgarishlar	Konfliktlar, sinovlar, murakkab tanlovlar	Tarbiyaviy g'oyalarni kuchaytiradi
Bola nigohi orqali voqealar berilishi	Voqealarning kattalar emas, aynan bola ko'zi bilan berilishi	Soddalik, tabiiylik, realistik tasvir	Matnni jonli, ishonarli qiladi

Ushbu jadval qozoq adabiyotida bolalar psixologiyasining badiiy ifodasi asosan **emotsional, ijtimoiy, axloqiy va tasavvurga asoslangan** yoʻnalishlarda ochilishini koʻrsatadi. Yozuvchilar bola ruhiyatini tasvirlashda sodda til, tabiiy tasvir, voqealarga bola nigohi bilan qarash kabi usullardan foydalanib, asarning tarbiyaviy va estetik qiymatini oshirganlar. Eng muhim jihat — bola xarakterining shakllanishi jamiyat hayoti bilan chambarchas bogʻliq holda berilishi.

Bolalar psixologiyasi tasvirida qoʻllaniladigan badiiy vositalar

2-jadval

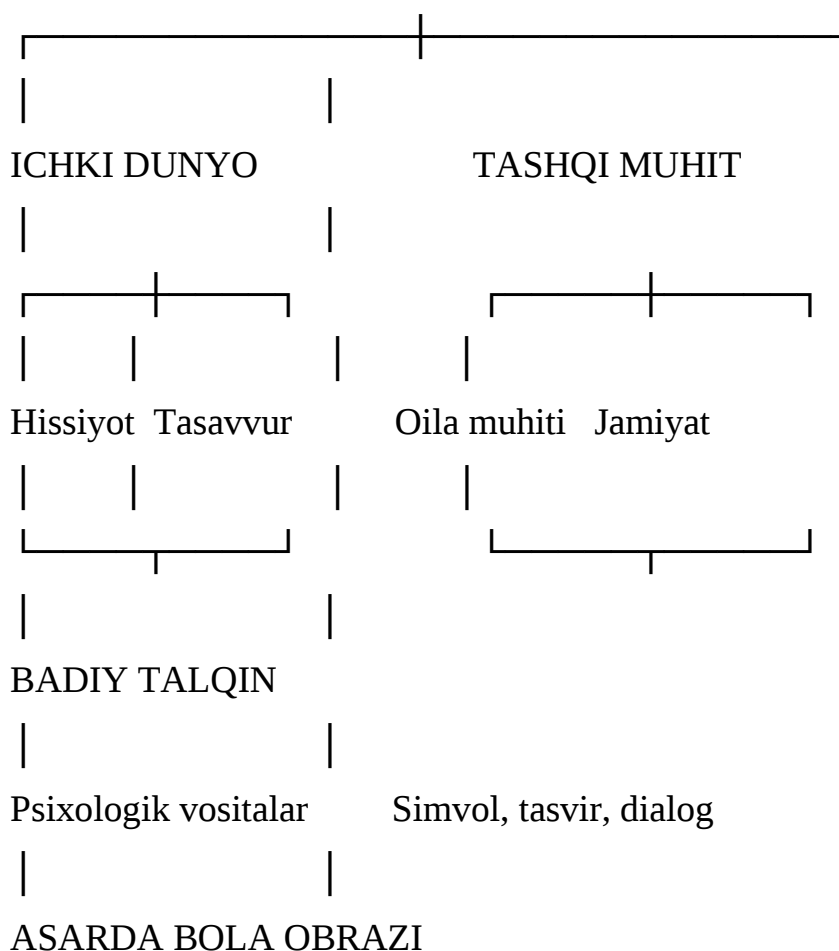
Badiiy vosita	Maqsad	Bola ruhiyatiga qanday taʼsir qiladi
Ichki monolog	Bola fikrini bevosita berish	Ruhiy jarayonlarni chuqur ochib beradi
Psixologik detal	Kichik, ammo mazmunli holat orqali ruhiyatni ochish	Bola kayfiyatini tez anglash imkonini yaratadi
Dialog	Bola va atrofdagilar munosabatini koʻrsatish	Xarakter shakllanishini koʻrsatadi
Ramziy obrazlar	Tasavvur dunyosini kengaytirish	Orzular, qoʻrquvlar, umidlarni badiiylashtiradi
Portret tasviri	Bola xarakterini tashqi koʻrinish orqali ifodalash	Psixologik belgilarni mustahkamlaydi

Bu jadval shuni koʻrsatadiki, bolalar psixologiyasini badiiy tasvirlash birgina syujet bilan cheklanmaydi. Yozuvchilar turli poetik vositalardan foydalanib, bola obrazini tabiiy, ishonchli va estetik jihatdan boy koʻrinishda yaratadilar. Ayniqsa, **psixologik detal** va **ichki monologlar** bolalarning ruhiy olamini ochishda asosiy rol oʻynaydi.

Qozoq adabiyotida bolalar psixologiyasi badiiy tasvirining bosqichlari

BOLA ONGI VA RUHIYATI

|

Ushbu sxemadan ko‘rinadiki, bolalar psixologiyasining badiiy ifodasi ikki asosiy omil — **ichki dunyo** (hissiyot, tasavvur, kayfiyat) va **tashqi muhit** (oil, jamiyat, davr) bilan uzviy bog‘liq. Yozuvchi ushbu ikki qatlamni badiiy vositalar bilan uyg‘unlashtirib, bola obrazini to‘laqonli shakllantiradi. Bola ongidagi o‘zgarishlar ijtimoiy muhit bilan o‘zaro ta’sirda namoyon bo‘ladi va bu holat qozog‘ adabiyotining psixologik chuqurligini ta’minlaydi.

Qozoq adabiyotida bolalar psixologiyasining badiiy ifodasi milliy adabiy jarayonning muhim tarkibiy qismi bo‘lib, u nafaqat bola xarakterining shakllanish jarayonini ochib beradi, balki jamiyatning ma’naviy va ijtimoiy hayotini yoritishda ham muhim vazifani bajaradi. Adabiyotda bola obrazi orqali xalqning dunyoqarashi, qadriyatlari, tarbiyaviy qarashlari hamda davr ruhiyati o‘ziga xos tarzda aks etadi. Yozuvchilar bolalarning hissiy kechinmalari, tasavvuri, orzu-umidlari va ijtimoiy muhitga bo‘lgan munosabatini chuqur psixologik kuzatuv asosida tasvirlab, adabiy matnning ta’sir kuchini oshiradilar. Ayniqsa, bola nigohi orqali berilgan voqealar muallifga hayotiy haqiqatni yanada sodda, samimiy va

ishonarli ko'rsatish imkonini beradi.

Tadqiqot shuni ko'rsatadiki, qozog' adabiyotida bolalar psixologiyasi tasviri emotsional, ijtimoiy, axloqiy va tasavvurga asoslangan yo'nalishlarda badiiy jihatdan boy ifodalanadi. Ichki monolog, psixologik detal, ramziy obrazlar, bola tiliga xos soddalik kabi vositalar bolaning ruhiy olamini realistik va ta'sirchan tarzda aks ettiradi. Bu esa asarning estetik qimmatini bilan birga tarbiyaviy ahamiyatini ham oshiradi. Bola xarakteri orqali jamiyatdagi o'zgarishlar, oilaviy muhit, qadriyatlar o'zaro bog'liq holda ochilib, o'quvchini fikrlashga, voqealarga yanada chuqurroq nazar tashlashga undaydi.

Shu bilan birga, qozog' adabiyotida bola obrazining badiiy talqini xalqning tarixiy tajribasi, ijtimoiy munosabatlari va madaniy xususiyatlarini anglashda o'ziga xos manba vazifasini bajaradi. Bolalar psixologiyasining tasviri orqali yozuvchilar kelajak avlod tarbiyasiga doir g'oyalarni ilgari suradilar, insoniy fazilatlarni ulug'laydilar va yosh kitobxonlar dunyoqarashiga ijobiy ta'sir ko'rsatadilar. Shuning uchun bu mavzu hozirgi adabiyotshunoslikda ham dolzarb bo'lib qolmoqda.

Xulosa:Umuman olganda, qozoq adabiyotida bolalar psixologiyasining badiiy ifodasi — adabiy jarayonning chuqur psixologik qatlamini tashkil etuvchi, milliy tafakkur va estetik an'analarni boyituvchi muhim adabiy hodisadir. Kelgusida bu yo'nalish bo'yicha adabiyotshunoslik tadqiqotlarini kengaytirish, turli davrlarga mansub asarlarni qiyosiy o'rganish hamda bola obrazining zamonaviy talqinlarini tahlil qilish mazkur mavzuning ilmiy qiymatini yanada oshiradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

- 1.Safarov, O., Barakayev, R., & Jamilova, B. (2022). Bolalar adabiyoti. Sharofat-Fayz.
- 2.Jamilova, B. (2021). O'zbek bolalar adabiyoti. Innovatsiya-Ziyo.
- 3.Teodorescu, D., Fyshe, A., & Mohammad, S. M. (2023). Utterance emotion dynamics in children's poems: Emotional changes across age. arXiv.
- 4.Authors. (2025). Children's literature on anxiety: A systematic review and content analysis. [Journal name].